

Pedagogisch beleid

Kleinschalig kinderdagverblijf Windekind

Pedagogische visie

Met een warme veilige, huiselijke omgeving, continuïteit, individuele aandacht en waarachtige relatievorming tussen leidster en kind willen we bijdragen aan een veilige hechting en vertrouwen in de wereld, waardoor een kind optimale ontwikkelingskansen krijgt. De leidsters treden de kinderen op respectvolle wijze tegemoet, waarbij ze een gelijkwaardige mens tot mens relatie kunnen ervaren. Het wordt van groot belang geacht dat kinderen in hun eigenheid worden gezien en dat de ontwikkeling van die eigenheid wordt ondersteund.

We laten ons hierbij inspireren door het antroposofische mens- en wereldbeeld van de Oostenrijkse filosoof Rudolf Steiner (1862- 1925). Hij benadrukt het belang van de ontwikkeling van de eigen individualiteit in de kindertijd binnen een sociale context. Deze eigenheid vormt als het ware de basis van de hele menselijke biografie. Zo zijn kind-zijn en mens- worden onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Ook de pedagogen Henning Köhler, Janus Korzack en de zienswijze van de Reggio Emilia pedagogiek, evenals de 'cultuur van het hart' benoemd door Bernard Lievegoed en beschreven in het werk van Jelle van der Meulen vormen belangrijke inspiratiebronnen.

Uitgaand van onze pedagogische visie geven we invulling aan de wettelijk vereiste taken:

1. Het bieden van emotionele veiligheid

De leidsters van Windekind bieden kinderen emotionele veiligheid door:

- eerbied en respect te tonen voor mens, dier en omgeving;
- het samenzijn tot fijne momenten te maken;
- structuur te geven
- duidelijk en betrouwbaar te zijn;
- een herkenbaar dagritme te volgen;
- seizoenen en jaarfeesten samen te beleven en vieren;
- open te staan voor feedback en te reflecteren op het eigen handelen.

De leidsters van Windekind streven ernaar een leefklimaat te scheppen dat hoort bij een warm liefdevol gezin. De kinderen worden op een positieve manier benaderd, de leidsters werken vanuit een gevoel van eerbied en respect voor de mensen, dieren en dingen om ons heen.

Plezier beleven in het samenzijn en samendoen

Samen verzorgen de leidsters en de kinderen de ruimte en de gezamenlijke activiteiten, en maken ze het mooi en gezellig. Kinderen worden in hun eigenheid geaccepteerd en krijgen ruimte om zelf op ontdekkingsreis te gaan. Belangrijke momenten van warmte en contact zijn de tijden waarop een kind verzorgd wordt: bij het verschonen van de luier, bij het aankleden, als er een ongelukje is gebeurd. Door het samenzijn tot fijne momenten te maken beleeft men plezier aan de dag. Behulpzaam zijn en rekening houden met elkaar is belangrijk bij Windekind. De leidsters proberen het goede voorbeeld te geven en waar nodig de kinderen te helpen.

Om kinderen vertrouwd te maken met het leven en de dingen die daarbij horen, worden ze uitgenodigd mee te helpen met de activiteiten als broodbakken, afwassen en de vloer vegen. Zij kunnen net als thuis alles nabootsen om zich zo het leven eigen te maken.

Duidelijk dagritme

Het is van belang dat kinderen in deze periode ervaren dat het leven goed is. Dat het klopt zoals we de dingen gewend zijn te doen en dat we ze ook zo doen. Als kinderen merken dat de dag verloopt zoals ze verwachten kunnen ze ontspannen en hun krachten gebruiken voor hun eigen ontwikkeling. Vanuit deze visie is er bij Windekind niet alleen een duidelijk dagritme, waarin terugkerende zangspelletjes en spreuken evenals vaste eetmomenten de vaste punten in de ochtend / middag zijn, maar proberen de leidsters de kinderen ook een besef te geven van het jaarritme door de seizoenentafel te verzorgen en jaarfeesten als markeringspunten in het jaar te gebruiken.

De structuur van de ochtend / middag kenmerkt zich door momenten van activiteit afgewisseld met momenten van rust. Om alle opgedane indrukken te verwerken en ruimte te scheppen dat er weer wat nieuws geleerd kan worden. Dit ritmische voltrekken van de dag is voorwaarde voor een gezonde ontwikkeling.

Rituelen en feesten

Rituelen en feesten nemen een belangrijke plaats in. Wederkerende momenten in de ochtend / middag worden gemarkeerd met rituelen in de vorm van spreuken, liedjes en gebruiken. Ook het afscheid nemen is makkelijker als het volgens een vast ritueel gaat. Kinderen herkennen deze momenten zodat ze weten wat er staat te gebeuren, dat geeft veiligheid en vertrouwen. Rituelen verzorgen de stroom van de dag, deze flow zorgt dat een mens goed gedijt.

Jaarfeesten, zoals Pasen, Pinksteren, Sint Jan, het Michaëlsfeest, Sint Maarten, Advent, Sinterklaas en Kerstmis brengen ritme in het jaar en zijn leidraad voor activiteiten met de kinderen. Door het meebeleven van het ritme van de jaarfeesten krijgt het jaar contour; het is niet slechts het voortschrijden van de tijd maar een beweging die aan het jaar zin en inhoud geeft. Ieder jaarfeest en de tijd eromheen heeft zijn eigen karakter en vaak is de voorbereiding van een jaarfeest nog belangrijker dan het feest zelf.

Lerende houding en zelfreflectie

Belangrijke voorwaarde voor het creëren van emotionele veiligheid voor de kinderen is ons inziens bovendien de bereidheid van de leidsters tot scholing en zelfreflectie. Het steunt kinderen in hun emotionele veiligheid als ze ervaren dat de volwassenen die hen begeleiden zicht hebben op hun eigen schaduwkanten, dat ze ook bereid zijn deze te erkennen en aan het werk willen om er verbetering aan te brengen. Leidsters nemen meerdere keren per jaar deel aan intervisie met collega's om het eigen gedrag onder de loep te nemen. Op gezamenlijke studiedagen doen leidsters inspiratie op en houden hun professionaliteit op peil.

Op de locatie zullen we eens per 6-8 weken team overleg hebben waarbij de dagelijks gang van zaken geëvalueerd zal worden.

We bespreken de kinderen en kijken ook naar het beleid omtrent veiligheid en hygiëne.

2. Ontwikkeling van persoonlijke en sociale competenties

De leidsters van Windekind begeleiden kinderen in de ontwikkeling van persoonlijke en sociale competenties

- vanuit een antroposofisch mensbeeld;
- door bijzondere aandacht voor de fysieke, zintuigelijke en creatieve ontwikkeling;
- door zich bewust te zijn van hun voorbeeldfunctie;
- door een individuele benadering van elk kind;
- door ze te stimuleren en positief te bevestigen;
- door in een kleine hechte groep een relatie met anderen op te kunnen bouwen en te ervaren wat het betekent om samen met de ander IK te kunnen zijn.

Antroposofisch mensbeeld

De antroposofie is een belangrijke inspiratiebron voor hoe er bij Windekind naar kinderen gekeken wordt. Wat is een mens en in het bijzondere een kind eigenlijk? Hoe en waardoor ontwikkelt hij zich? De mens wordt gezien als een lichamenlijk wezen, maar tegelijkertijd – anders dan een dier – ook als individueel geestelijk wezen. Het kind komt op aarde niet als een onbeschreven blad, waaraan je naar believen allerlei kunt toevoegen. Het brengt vanuit zijn geestelijk wezen bepaalde talenten en motieven mee, die het met behulp van de ziel en zijn lichamenlijk wezen kan ontwikkelen en realiseren. (Voor meer informatie hierover zie de literatuuropgave)

Fysieke ontwikkeling

In de periode van 0 tot 6 à 7 jaar staat de lichamenlijke ontwikkeling van het kind centraal: de groei en de motoriek. Door veel te spelen en te bewegen, door een regelmatige dagindeling, door liedjes en een opgewekte sfeer wordt het kind 'baas in eigen lichaam'. Het fysieke lichaam vormt de basis voor het tot bloei komen van de eigen individualiteit, waarmee een kind later zijn of haar waardevolle bijdrage tot de wereld kan leveren. De leidsters van Windekind scheppen de voorwaarden voor deze fysieke ontwikkeling en nodigen kinderen er voor uit. Er is voldoende ruimte om binnen en buiten te bewegen en kinderen kunnen in een huiselijke sfeer op ontdekkingstocht gaan.

Zintuiglijke ontwikkeling

Kleine kinderen leven met volle overgave in de hen omringende wereld. Zij gaan nog helemaal op in hun zintuiglijke indrukken. Een heel klein kindje is bijna een en al zintuig en staat open voor de wereld en alles wat zich daar afspeelt. De leidsters van Windekind zijn zich bewust van deze openheid en van het feit dat er geen bescherming is tegen allerlei prikkels en hebben daarom bijzondere aandacht voor de omgeving waarin het kleine kind vertoeft. Inrichting en speelgoed worden zorgvuldig gekozen; materialen, kleuren en geluiden zijn van groot belang. Voor bekleding wordt vaak gekozen voor katoen, zijde en wol. Ook de poppen zijn van zachte wol. Het speelgoed is voornamelijk van hout. De kleuren die gebruikt worden zijn zacht en rustig van tint. Van schreeuwende kleuren kunnen kinderen overprikkeld en dus onrustig raken. Met audio/visuele apparatuur wordt met terughoudendheid omgegaan.

Ook bij de voeding kiezen leidsters van Windekind voor kwaliteit. Er wordt zo veel mogelijk gebruik gemaakt van biologische producten, waar geen kunstmatige stoffen aan zijn toegevoegd. We mijden producten met toegevoegde suiker.

Creativiteit

Leidsters van Windekind willen kinderen graag de ruimte bieden om hun eigen creativiteit te ontdekken. Het speelgoed dat wordt aangeboden dient altijd ruimte te laten voor een eigen invulling. Neutraal gekleurde blokken kunnen het ene moment een auto zijn, het volgende moment een huis. Een pop waarvan de gezichtsuitdrukking niet heel duidelijk is laat ruimte voor de eigen emotie van een kind.

Zo zijn er ook lappen die kunnen dienen als prinsessenjurken, maar ook een hut kunnen vormen als ze over de tafel gelegd worden. Met de kinderen wordt bij voorkeur met

materiaal uit de natuur eenvoudige knutsels gemaakt, passend bij het seizoen. Ook kan er geschilderd of getekend worden, hierbij gaat het vooral om het doen, niet om het resultaat. Er wordt echter wel met respect omgesprongen met het materiaal en elk kunstwerk.

Voorbeeldgedrag

Het is belangrijk dat kinderen opgroeien in een situatie waarin de voorwaarden geschapen worden voor een gezonde ontwikkeling. Naast deze zonet beschreven voorwaarden in ruimte en materiaal vormt de leidster zelf de belangrijkste voorwaarde voor de ontwikkeling van het kind. Door wie zij of hij is, wat zij of hij doet en hoe zij of hij het kind benaderd. Jonge kinderen leren de wereld kennen door datgene wat ze daar ontmoeten zelf na te doen, dat maakt het belang van het bewustzijn van het eigen handelen voor een leidster enorm groot. De leidster heeft immers een grote voorbeeldfunctie.

Individuele benadering

Kinderen geven zelf het tempo van hun ontwikkeling aan, leidsters proberen hier op in te spelen door goed waar te nemen wat ze aan materiaal of hulp nodig hebben en ze dit aan te bieden. Om tot inzicht te komen wat een kind nodig heeft om zijn ontwikkeling stromend te houden, is objectieve waarneming een enorm belangrijk element. Het onderscheid tussen de behoefte aan veiligheid van een terugkerend spel om van daaruit zelfvertrouwen op te bouwen voor een nieuw te nemen stap en het gevangen zitten in bepaalde spelpatronen is soms moeilijk te zien, maar van groot belang te herkennen omdat het om een totaal andere houding vraagt. Het eigen oordeel, gevormd door eigen ervaring en opvoeding, mag hierbij niet storen. Daar waar hardnekkige eenzijdigheden ontstaan en leidsters ervaren dat een kind vast zit in een bepaalde patroon zullen ze in overleg met de ouders proberen het kind te helpen weer een goede balans te vinden.

Stimuleren en positief bevestigen

Bij Windekind willen we met respect omgaan met het eigene wat zich in een kind wil ontwikkelen. Opvoeding vanuit dit respect vraagt een open, beweeglijke houding, vrij van vastgeroeste (voor)oordelen 'hoe het moet'. Deze houding leidt tot een opvoeding, die het kind voornamelijk uitdagingen en kansen biedt, mits er duidelijke structuren en grenzen zijn.

Leidsters willen de kinderen bezien met een positieve en bevestigende, niet veroordelende blik en vinden het belangrijk de kinderen positief te benaderen. Negatief gedrag wordt niet als zodanig gezien en hoeft dus ook niet zo bestraft te worden, kinderen zijn de wereld immers nog aan het ontdekken. Wel laten leidsters zien dat we gewend zijn sommige dingen anders te doen. Bij kleinere kinderen is het vaak voldoende ze bijvoorbeeld met een liedje af te leiden, bij oudere kinderen probeert de leidsters de consequentie van hun gedrag te laten zien en voelen. Er is echter een duidelijke grens, die ontstaat als de veiligheid van het kind zelf of een ander kind in het geding is.

In relatie met anderen leren ruimte te nemen en grenzen te accepteren

De kleinschaligheid van de groep maakt het mogelijk elk kind heel individueel te

benaderen om zo te kunnen bieden wat er nodig is. En de kleinschaligheid maakt ook dat de kinderen niet alleen met de leidsters, maar ook onderling een echte relatie op kunnen bouwen. Net als in een gezin zijn ze als het ware tot elkaar veroordeeld en leren ze met de ander rekening te houden en op een verantwoorde manier ruimte voor zich zelf te claimen. Ook het feit dat de groep verticaal samengesteld is (kinderen van verschillende leeftijden bij elkaar) doet een beroep op het vermogen van de kinderen om rekening te houden met elkaars behoeften en mogelijkheden en te accepteren dat hierdoor ook grenzen ontstaan. Daarnaast kunnen de jongere kinderen van de oudere kinderen leren, worden ze door hen geholpen en is het voor de oudere kinderen soms een verademing om nog weer even in de wereld van jongere kind te mogen verblijven.

3. Overdracht van normen en waarden

De leidsters van Windekind dragen normen en waarden over door

- normen en waarden voor te leven;
- kinderen de consequenties van hun handelen duidelijk te maken;
- normen en waarden te hanteren die passen bij de ontwikkelingsfase van de kinderen en die aansluiten bij elk zijn individualiteit.

Voorleven van normen en waarden

Belangrijker dan het leren van normen en waarden is het om normen en waarden voor te leven. Het gedrag en de morele kwaliteit van de leidster is van essentieel belang. Als de omgeving 'goed' is, zal het identificatieproces optimaal op gang komen. De drang tot nabootsing, die elke peuter en kleuter eigen is werkt ook hier positief uit op het kind.

Consequenties van het eigen handelen op anderen

Bij kleine kinderen moet de moraliteit nog worden gevormd. Hun gedrag is daarom per definitie niet slecht of fout, ze leren van het leven, geleid door hun eigen waarnemingen en gevoelens en ervaringen. Dit dient in eerste instantie gerespecteerd en serieus genomen te worden, wat ook betekent dat er ruimte voor moet zijn. Moraliteit ontstaat door het voorleven van goed gedrag, door met respect en eerbied naar het kind en de wereld om te gaan.

Langzamerhand moet het kind leren dat zijn handelen consequenties heeft voor anderen en dat de ruimte die het kind voor zich zelf claimt de ruimte voor iemand anders kan beperken. Vanuit dit besef kan het kind met behulp van de leidster leren rekening te houden met een ander en begrijpt het de zin van regels en afspraken.

Normen en waarden die passen bij de leeftijd en het individuele kind

Normen en waarden moeten gerelateerd worden aan de leeftijd van een kind. Psychologe Ingeborg Bosch schrijft: "Een tweejarige heeft bijvoorbeeld sterk de behoefte uitdrukking

te geven aan haar individualiteit en een duidelijk onderscheid te maken tussen wat wel en niet van haar is. Ze wil haar speelgoed niet met anderen delen. Als de opvoeders in staat zijn deze behoefte van het kind te respecteren, zal het kind uiteindelijk meer inlevingsvermogen ontwikkelen dat nodig is om echt vanuit zichzelf met anderen te delen. Deze vaardigheid manifesteert zich van nature meestal als kinderen ongeveer zes jaar zijn. Hoeveel kinderen mogen in onze samenleving tot hun zesde jaar 'egoïstisch' zijn?"

Uiteraard moet er gedeeld worden in de groep kinderen en moet elk kind leren rekening te houden met de anderen kinderen. Maar dit kan ook doordat de leidster duidelijke grenzen stelt en af en toe rustig ingrijpt zonder een zwaar moreel beroep te doen op de kinderen.

En, tenslotte, moeten normen en waarden gerelateerd worden aan het individuele kind. Waar het ene kind juist moet leren om zich wat in te houden, zou het andere kind gestimuleerd moeten worden om vaker de ruimte te nemen en op de voorgrond te treden.

Deze visie op de overdracht van normen en waarden vraagt van de leidsters nogal wat: Aan de ene kant is het van belang dat de leidster een duidelijk en consistent systeem van normen en waarden heeft. Alleen dan kan ze herkenbaar gedrag en moraliteit vertonen die de kinderen de kans op nabootsing geeft.

Aan de andere kant mag dit systeem van normen en waarden de leidsters niet belemmeren om steeds weer met een onvooringenomen blik te kijken welke normen en waarden bij het individuele kind en zijn ontwikkelingsfase passen en hoe ze in iedere specifieke situatie toegepast kunnen worden.

4. Rol van Drakepit m.b.t. het naleving pedagogische richtlijnen

Door een zorgvuldige selectie proberen we leidsters te vinden die onze pedagogische visie delen en zo van binnenuit de richtlijnen proberen iedere dag in de praktijk te realiseren. Door samen een ontwikkel- en leergemeenschap te vormen willen we de geest die achter deze pedagogische visie staat levend houden en telkens weer opnieuw gaan nadenken wat deze richtlijnen praktisch van de leidsters vragen. Door samen te reflecteren, elkaar tips en adviezen te geven en elkaar in ieders ontwikkeling te ondersteunen, willen we elkaar helpen om de immense persoonlijke uitdaging die achter dit pedagogisch beleid schuilt aan te gaan.

5. Concrete uitwerking

Bij het omvormen van de peuterspeelzaal Windekind naar een kinderdagopvang is er bewust voor gekozen om door te gaan met

- Halve dagopvang voor peuters van 2,5 tot 4 jaar
- 3 vaste groepen van 8 kinderen met één leidster

De drie peutergroepen kennen volgende opvangtijden:

- Maandag en donderdag ochtend van 8.30 tot 12.30 uur
- Dinsdag en vrijdag ochtend van 8.30 tot 12.30 uur
- Maandag middag en woensdag ochtend van 13.15 tot 16.30 uur resp. 8.30 tot 12.30 uur

6. Vervanging leidsters en ondersteuning door ouders, vrijwilligers of stagiaires

Uitgangspunt is dat de kinderen iedere keer dat ze komen hun vaste leidster ontmoeten. Het kunnen vertrouwen dat "juffie" er altijd is schept de zekerheid en de rust die maakt dat een kind zich veilig voelt en kan ontwikkelen. De leidster is niet inwisselbaar en continuïteit in de begeleiding staat voor ons daarom voorop. Omdat het kindercentrum tijdens de schoolvakantie is gesloten en de leidsters dan hun vakantie opnemen, hoeft er tijdens de opvang geen vakantievervangende plaatsvinden. Voor het geval dat er een leidster ziek is, wordt ze door een andere leidster of vaste invakkracht (die de kinderen veelal ook kennen) vervangen.

Het belang van de hechte relatie van leidster en kinderen en de kleinschaligheid van de opvang maken ook dat we terughoudend zijn bij de inzet van stagiaires en vrijwilligers. Als er gekozen wordt voor de inzet van een stagiaire of een vrijwilliger is het vanzelfsprekend dat deze zorgvuldig geselecteerd worden, op de hoogte zijn van ons pedagogisch beleid, over een Verklaring omtrent gedrag (VOG) beschikken, ingeschreven zijn in het oersonenregister en louter onder leiding van een van de leidsters werkzaam zijn.

Als er bijvoorbeeld voor het vieren van een jaarfeest of een wandeling extra begeleiding gewenst is, kan het wel voorkomen dat ouders gevraagd worden om een gedeelte van de ochtend / middag aanwezig te zijn. Uiteraard is het ook hier zo dat de ouders louter onder leiding van de leidster ondersteunende werkzaamheden doen.

7. Achterwacht

Omdat Kindercentrum Windekind zich in het gebouw van de Adriaan Roland Holtschool bevindt zijn er in het geval van een calamiteit altijd (pedagogisch geschoolde) mensen beschikbaar die de leidster kunnen ondersteunen en voor een korte tijd kunnen vervangen. Zo is de achterwacht ondersteuning altijd gewaarborgd.

8. Vierogen principe

Sinds 1 juni 2013 geldt het vierogen principe in de kinderopvang. De wetgever eist dat het altijd mogelijk moet zijn dat een andere volwassene meekijkt of -luistert. Die andere hoeft geen pedagogisch opgeleide collega te zijn. Het kan ook een vrijwilliger, stagiaire of ouder zijn. Als het maar een volwassene iemand is. Dit betekent NIET dat er altijd twee volwassenen aanwezig moeten zijn op de groep, maar wel dat de ruimte zo ingericht moet

zijn dat meekijken en meeluisteren makkelijk te maken. Dat is het geval bij het Kindercentrum Windekind. Doordat het lokaal zich in het gebouw van de Adriaan Roland Holtschool bevindt en met ramen naar de gang is voorzien, is er volop transparantie wat er in het lokaal en op de speelplaats buiten gebeurt.

Het raam dat uitkijkt op het schoolplein maakt dat er vanaf die kant door de spelende schoolkinderen en hun begeleiders altijd naar binnen gekeken kan worden.

Ook kunnen mensen in de school te allen tijde onverwacht naar binnen lopen om bijvoorbeeld even iets op te halen of te vragen. Dit kunnen ouders zijn, maar ook andere leerkrachten of administratief medewerkers van de school.

De verschoonruimte is geen afgesloten ruimte, alles wat in de verschoonruimte gebeurt, gebeurt in alle openheid, maar wel met respect voor de privacy van het kind.

Ten slotte is het ook mogelijk om tussen de gordijntjes van de ramen aan de school kant door te kijken. Deze gordijnen blijven wel aanwezig om de omhullende sfeer in Windekind te bewaren.

9. Observeren, documenteren en signaleren

Het goed en zorgvuldig waarnemen van kinderen is een van de kernpunten van de antroposofische pedagogiek (zie ook hierboven). De leidsters van Kindercentrum Windekind zien dit dan dus ook als een van hun belangrijkste taken. Hun waarnemingen van de kinderen is het input voor hun werk en levert aanknopingspunten hoe ze het groepsproces moeten inrichten en hoe ze het individuele kind het beste kunnen benaderen. De leidsters zullen hun waarnemingen bovendien ook schriftelijk documenteren. Dit geeft de leidsters inzicht in hoe een kind gedurende een bepaalde tijd ontwikkelt en is input voor collegiaal overleg (zo nodig) en de oudergesprekken. Als een kind op gegeven moment doorstroomt naar de kleuterklas kan deze documentatie ook waardevolle informatie leveren voor de leerkracht van de kleuterklas.

Twee maal per jaar worden de ouders uitgenodigd voor een kort oudergesprek over hun kind. De observaties die tijdens de opvang gedaan zijn worden in dit gesprek besproken. Deze gesprekken vinden plaats na de meivakantie en voor de kerstvakantie

Als er zorgen zijn omtrent een kind, als er signalen zijn die wijzen op mishandeling of verwaarlozing, dan zal de meldcode Kindermishandeling (versie augustus 2017) in werking treden.

Door de protocollen te volgen, zal er zorgvuldig naar de signalen worden gekeken, met de ouders in gesprek worden gegaan en zullen we hen eventueel begeleiden en doorverwijzen naar hulpverlenende instanties.

Drakepit zal dit proces begeleiden en ondersteunen.

Drakepit en de leidsters hebben beiden de overeenkomst ter gebruik van de meldcode gelezen en ondertekend.

Op deze manier wordt de zorg voor de kinderen gewaarborgd en nemen we als kinderopvang organisatie onze verantwoordelijkheid.

10. Mentorschap

Het mentorschap is bij Windekind vanzelfsprekend ondergebracht bij de beide leidsters. De kinderen van de groepen die Astrid de Graaf leidt, hebben Astrid als mentor. De andere kinderen hebben Angela Bauks als mentor.

De mentoren zijn diegenen die het kind goed in het vizier hebben, en het contact met de ouders onderhouden.

Literaturopgave en verantwoording

Bij het schrijven van het pedagogisch beleidsplan hebben we gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

- Ontwikkelingsfasen van het kind – Bernard Lievegoed
- Caleidoscoop van een levende pedagogie – Hanne Looij
- Groeiwijzer van nul tot één jaar – Paulien Bom en Machteld Huber
- Groeiwijzer van één tot vier jaar – Paulien Bom en Machteld Huber
- Kinderspreekuur – Wolfgang Goebel en Michaela Glockler
- Regelmaat en inbakeren – Ria Blom
- De twaalf zintuigen, Poorten van de ziel – Albert Soesman
- De eerste zeven jaar, kindersfysiologie – Edmond Schoorel
- Herzwerk – Jelle van der Meulen
- Over angstige, verdrietige en onrustige kinderen – Henning Kohler
- Moeilijke kinderen bestaan niet – Henning Kohler
- Algemene menskunde als basis voor de pedagogie – Rudolf Steiner
- Genezend opvoeden – Rudolf Steiner
- Kinderen en hun spel – Marieke Anschutz
- Heilpedagogie, ontwikkelingsstoornissen – Geertje Post Uiterweer
- De herontdekking van het ware zelf – Ingeborg Bosch

